

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ф.н. Красимира Алексова, Катедра по български език, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки

Професионално направление 2.1. Филология

докторска програма *Съвременен български език*

Автор: *Васил Николов Стаменов*

Тема: „Значението *свидетелственост* в съвременния български език“

Научен ръководител: *доц. д-р Красимира Чакърва, Пловдивски университет „П. Хилендарски“*

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-680 от 25.03.2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Значението *свидетелственост* в съвременния български език“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. *Филология*, докторска програма „Български език“. Автор на дисертационния труд е Васил Николов Стаменов – докторант в редовна подготовка към катедра „Български език“ на ПУ, с научен ръководител доц. д-р Красимира Чакърва от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

Представеният от Васил Стаменов комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
  - автобиография в европейски формат;
  - протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
  - дисертационен труд;
  - автореферат;
  - списък на научните публикации по темата на дисертацията;
  - копия на научните публикации;
  - декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- Докторантът е приложил 1 монография (дисертационен труд) и 5 броя статии.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Васил Николов Стаменов е завършил средно образование в СОУ "Св. св. Кирил и Методий" в Асеновград. През 2018 г. завършва бакалавърска програма по специалност

„Българска филология“, а през 2019 г. магистърска програма „Актуална българистика“ в ПУ. В периода 01.03.2020 – 01.03.2023 е редовен докторант по съвременен български език (морфология) в Катедрата по български език на ПУ. Бил е една година учител по български език и литература в Академия „21. век“ в гр. Пловдив, две години хоноруван преподавател по български език като чужд в Департамента за езикова и специализирана подготовка на чуждестранни студенти към ПУ, а в момента е асистент по съвременен български език в ПУ, Филиал „Любен Каравелов“, гр. Кърджали.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата на труда „Значението *свидетелственост* в съвременния български език“ с автор Васил Стаменов е несъмнено дисертабилна поради своята значимост за съвременния български език и за българистичната лингвистика, а също така поради факта, че не е познато отделно монографично изследване по въпроса за значението *свидетелственост*.

Темата е актуална, тъй като в няколко сектора на граматическата система на българския глагол признакът *свидетелственост* е релевантен за семантиката на членовете на парадигмата, напр. индикативните минали времена, употребата на конклузива, ренаратива и дубитатива, както и за формите на презумптивна. Това е една от спецификите на българската глаголна система, която го отличава от множество други езици.

Поставените цели и задачи са напълно целесъобразни и дават възможност на докторанта да разработи задълбочено и изчерпателно тематиката на дисертационния труд. Тези цели и задачи са ясно описани в дисертационния труд и са реализирани.

4. Познаване на проблема

Докторантът отлично познава състоянието на проблемната област, в която попада дисертационният труд. В него личи много задълбочено познаване на научната литература, която засяга различни страни на изследвания обект. И това откривам не само в Първа глава, която целенасочено е посветена на проучване и коментар на мненията за свидетелствеността, но и в целия труд. Прегледът на мненията не е самоцелен и не представлява изброяване на позиции, а по своята същност е и коментар на съществуващи възгледи от гледна точка на приетата от автора теоретична основа.

5. Методика на изследването

В увода на дисертационния труд В. Стаменов е посочил приложените в изследването методи: наблюдение, опозиционен метод, анкетно проучване, обобщение, което насочва към методиката на работата. Това е напълно подходящо съчетаване на методи, което е позволило на автора да изследва задълбочено и изчерпателно своя конкретен предмет на проучване, да постигне поставената цел и да получи адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Авторът е посочил еднозначно обекта на изследването си, а изказаната хипотеза в уводната част подтиква читателя да проследи как авторът я доказва или отхвърля. Още в началото В. Стаменов е формулирал теоретичните основи на проучването си – структурното езикознание и функционално-семантичната граматика. Това е добро начало, което информира за концептуалните предпочитания на автора.

Дисертационният труд е логично структуриран, откривам необходимите връзки между отделните глави, както и изводи от всяка от тях. Стилът е научен, отговарящ на изискванията на дисертационен труд по лингвистика, като се отличава и с изчистеност и еднозначност на терминологията.

Смятам, че в Таблица 1 на с. 87 за немаркираността : маркираността по преизказност, умозаключителност, относителност и свидетелственост на преизказните и умозаключителните форми не е докрай вярно отразено изразяването на несвидетелственост и свидетелственост от конклузива и ренаратива. И двата косвени евиденциала според моята позиция могат да изразяват и свидетелственост, и несвидетелственост, а авторът подчертава след таблицата, че и двата типа форми са еднакво несвидетелски. За посочвания от мене факт говори още разработката на Г. Герджиков от 1977 г., в която се доказват и свидетелски, и несвидетелски употреби на умозаключителните и преизказните форми. Напр. ренаративът може да се използва и когато говорещият е бил свидетел, но предава чужди думи – *И аз бях там, но Иван твърди, че Петър си тръгнал пръв от събранието*. Вярно е, че тези употреби са доста по-редки от несвидетелските, но не трябва да се игнорират. При това не бива да се забравя, че различаването на свидетелски и несвидетелски употреби е характерно само за времената от плана на миналото в ренаратива, конклузива и дубитатива. В Таблица 2 на с. 87 също трябва да се отрази фактът, че преизказните форми могат да имат и свидетелски, и несвидетелски употреби. Освен това индикативните форми различават свидетелственост само в плана на миналото (аорист, имперфект, бъдеще време в миналото, плюсквамперфект и бъдеще предварително време в миналото). Затова не може да им се сложи само плюс в таблицата като израз на маркираност. Неминалите времена на индикатива нямат отношение към делението несвидетелственост : свидетелственост.

Важни според мене са разсъжденията на В. Стаменов за това как да се тълкува случаят при наличието на различие по два дистинктивни признака. Става въпрос за проблем от общолингвистичен характер, на който авторът предлага свое решение, опирайки се и на вижданията на други учени. Важни са и разсъжденията за скритите категории, които значението *свидетелственост* в съвременния български език поставя на преден план. В резултат от тези разсъждения В. Стаменов представя собственото си мнение за наличието на граматикализирано изразяване на *свидетелственост* в българския език чрез категория, наречена от автора *рецептивност*. Терминът е на Кр. Чакърова, а В. Стаменов го приема и прилага. Посочени са и формалните средства на маркирания член – морфемата *-x/-u(e)-*. Във връзка с формалните показатели на тази категория възниква обаче въпросът липсата на тази свидетелска морфема в неминалите евиденциални времена прави ли ги несвидетелски.

Това е важен въпрос особено ако се има предвид, че авторът изхожда от виждането, че формалната маркираност е показател за наличие на отделна морфологична категория.

Смятам, че важна част от дисертационния труд, при това добре интегрирана, е тази, в която се разглежда свидетелствеността в българския език от диахронна гледна точка. Тя е необходима на автора, за да докаже своите виждания. Тук бих искала да обърна внимание на едно мнение на В. Стаменов, което ми се вижда важно от общотеоретична гледна точка. Авторът смята, че е смущаващо виждането на Грамкрелидзе и Иванов, че формантът *-s* в диахронен аспект в индоевропейски диалекти означава непрезентно значение, като квалификацията идва от неприемането на възможността определен маркер да изразява отрицателно значение. Струва ми се, че дори и съвременни езици показват наличието на такава възможност, напр. максимално немаркираният именителен падеж в латвийския се маркира с *-s*, немаркираното 3 л., ед. ч., Present Simple в английския има формален маркер *-s*, а немаркираният според нас несв. в. получава реална морфема в нашия език, а и в другите славянски езици. При флективните езици не може винаги да се очаква иконичност при наличието на кумулация на граматическите значения, т.е. невинаги е възможно на реална морфема в плана на израза да отговаря маркираност в плана на съдържанието. Тази иконичност е само стремеж, който невинаги се реализира. Наличието на реална морфема при немаркирания член отговаря на нещо друго в действителността, на особености на признака на съответния член, напр. в английския се оказва важно в плана на израза да се сигнализира неучастникът в комуникацията, в латвийския – да се кодира позицията на подлога най-вече, в славянските езици чрез реалната морфема, която прави синтетичната форма по-дълга, да се наподоби наличието на фази и етапи в протичане на действието, изразено с немаркирания член. Макар че изразявам различна от автора позиция, смятам, че в работата си В. Стаменов напуска тесните очертания на свидетелствеността и засяга важни въпроси от общолингвистичен характер. Смятам това за приносно, за израз на дълбочина на мисленето в теоретичен план.

Независимо дали се приема, или се отхвърля наличието на отделна категория *свидетелственост*, е от съществено значение изясняването на формалния състав, който изразява *свидетелственост* в съвременния български език. Размисъл предизвиква у мене присъединяването на аналитичните условни форми към свидетелствеността, тъй като това наклонение изразява нефактичност. Приемам като израз на собствен теоретичен избор мнението, че конструкции с *нека*, *нека да*, *дано* и *дано да* са повелително наклонение, макар че не споделям това виждане. Маркираните със свидетелственост според В. Стаменов форми не само са изредени, но и са коментирани, а освен това са онагледени с примери.

Голям интерес у мене предизвикаха ненормативните форми от типовете *ще пишеш*, *щеше да пиша*, *ще бях писал*, *щеше да съм писал*. Макар и некодифицирани, тези форми реално съществуват в комуникацията, както доказва това В. Стаменов чрез примери от електронни източници от различен тип. Важни ми се струват наблюденията за различната честота на разпространение на типовете *ще пишеш* и *ще бях писал*. Бих насочила В. Стаменов да помисли още върху въпроса дали формата *ще е бил изпратен* не е презумптивна с

изпускане на частицата *да*. Солидаризирам се с виждането на автора и на други учени преди него, че *-е* в *-ше* не е граматически маркер за лице. Смятам, че *-ше* е по-нататък неразчленимо (както смятат и други автори, напр. В. Станков).

Не съм срещала друг труд, в който задълбочено да се разглежда комбинирането на конклузивни модификатори като *май*, *трябва*, *вероятно*, *навярно*, *сигурно* и др. със свидетелски глаголни форми, макар че това комбиниране според думите на автора е доловено от Ив. Куцаров. Наблюденията и коментарите на докторанта се базират на множество примери от Българския национален корпус, което гарантира достоверността на извадката. Бих искал да насоча В. Стаменов и към размисли върху това дали изразяването на конклузивност от лексикалните модификатори не е довело до възможността за поява не на конклузивни, а на индикативни свидетелски форми.

Една от частите в дисертационния труд, които по много добър начин удовлетворяват другата насока от научните ми интереси – социолингвистиката, е посветена с проведената от В. Стаменов анкета.

Прави отлично впечатление фактът, че докторантът не само представя резултатите за всяко изречение, а търси и влиянието на социално-демографските фактори на респондентите върху техните отговори. Затова са важни наблюденията за влиянието на факторите образователна степен, пол, специалност и възраст. Направената и коментираната от В. Стаменов анкета напълно се вписва в една нова област в лингвистиката – перцептуалната лингвистика. Единични са работите у нас и по света в тази област. Затова смятам, че тази част от дисертационния труд е подчертано приносна. Отчитането на езиковите нагласи, оценките, мненията на езиковите носители е непренебрежимо в съвременната лингвистика, която би искала да отчете функционирането на езика.

Интересни за мене са всички данни, но отговорите за изречението „На тази дата Владо Черноземски застрелял сръбския крал в Марсилия – на 9 октомври“ привлякоха вниманието ми заради немалкия процент отговорили *Говорещото лице предава неутрално информацията*. Тези отговори са повече, отколкото при предходното изречение с ренаратив „Петър написал писмо на Мария“. Авторът коментира факта с повечето отговори за неутралност на говорещото лице, но на мене ми се струва, че тук значение за избора на респондентите има и това, че се предава исторически факт. Доминиращият избор на посочилите, че говорещият предава информацията неутрално с преизказни форми за минали исторически събития, доказва, че при този вид употребите на ренаратива говорещият не изразява пряко отношение към достоверността на изказването.

Друг пример, чиито отговори ме заинтересуваха много, е случаят с неумозаклучителната употреба на конклузива при предаване на факти от историята – „Хан Кубрат е създал могъщ племенен съюз, наречен Стара Велика България“. В тези случаи говорещият предава разпространени знания в една общност, преминали във фонда на собствените знания на автора на изказването. И той изказва тези информация като собствено твърдение. Р. Ницолова нарича тези случаи „слабо знание“ на говорещия (Ницолова 2007, 2008). За това изречение 58.4% от респондентите са избрали отговора, че говорещото лице

предава неутрално информацията. Това доказва тезата, която издигам в няколко работи, че в случая се получава интегрирания за конклузива и ренаратива признак *индиректна информация*. Именно в подобни употреби на конклузива не се изразява директно отношение към достоверността на предаваната информация, а става въпрос за собствено твърдение на говорещия. Същите резултати са получени и за „А. Айнщайн е публикувал своя специална теория на относителността през 1915 г.“, където откриваме същата употреба на конклузива. Вижда се, че като неутрално предаване на информацията възприемат и сегашното историческо време преобладаващата част от респондентите (изречението е „Св. Кирил и Методий създават глаголицата през IX век“).

Много интересни са отговорите за „Заради жаждата съм изпил водата на един дъх“ – половината анкетирани смятат, че се изразява умозаключение, а 27% са предпочели, че говорещото лице е свидетел. Това напълно доказва тезата, че конклузивът може да има свидетелски (а и несвидетелски употреби), макар че не носи морфемата *-х/-ше-*.

Важни са и отговорите за изречението „Командващият елитните ирански Бригади Ал Кудс генерал Касем Солеймани беше убит при ракетен удар по летището на Багдад, съобщи иракската държавна телевизия, цитирана от Франс прес“. Фактът, че 23.1% са отговорили, че говорещият е свидетел, доказва, че журналистът добре си е свършил работата, приемайки позицията на очевидец, без да е такъв. Отговорите, че се предава неутрално информация (45%), говорят, че със свидетелски минали форми при предаване на новинарска информация за ненаблюдавани събития с лъжлива позиция на журналиста като очевидец говорят, че за езиковите носители на български език като първи не се изразява пряко достоверност на изказването. До голяма степен тези заключения се потвърждават и при оценките за неправилността/правилността на изречението „Измамници ограбиха шофьор в района на Елин Пелин“.

Важни намирам и резултатите за оценката на степента на достоверност на изказването „Терористи взривили част от историческата крепост Алепо“ – повечето респонденти дават ниска оценка за достоверност на информацията, предадена с преизказната форма. Това доказва тезата, че ренаративът също е модално маркиран в някои от своите употреби, а не немаркиран по епистемичност, както смята Р. Ницолова. А данните за „Ограбиха инкасо автомобил край Перник“ сочат, че достоверността е висока според анкетираните. Това пък подкрепя категорично тезата, че индикативът също в миналите времена изразява степен на достоверност (висока), а това е аргумент, че индикативът в миналите времена на съвременния български език също е модален поради изразената свидетелска позиция. Свидетелството носи за носителите на българския език като първи ясно изразена достоверност.

Друго изречение също предизвика интереса ми – „Тя беше момичето, което той бе търсел толкова много време, идеалната... ИСТИНСКАТА“. Некодифицираната употреба на имперфектното вместо аористното причастие е тема, която не се повдига често в граматическата ни литература. А анкетата на В. Стаменов доказва, че според част от респондентите (211 от 700 души) тази форма е правилна, а това сочи, че не само често

наблюдаваната замяна на имперфектното от аористното причастие е тенденция в съвременната комуникация, но и че обратният случай не дразни езиковия усет на част от анкетираните. Повечето респонденти обаче са избрали отговора за замяна на аористното причастие от имперфектното.

Въпреки че не приемам виждането на автора, че съществува граматическа категория на българския глагол *рецептивност*, кодирана с морфемата *-x/-ш(e)-*, този дисертационен труд ме накара да задълбоча размислите си относно възможността с реално формално средство да се кодира граматически признак, който не е самостоятелно граматикализиран според мнението ми. А това всъщност е научна дискуссия, повдигната от работата на В. Стаменов. Тя е изпълнила една задача, която авторът не е описал в труда си, но я е реализирал. Моят отговор, който съм представила и в предходни публикации, е, че в случая с *-x/-ш(e)-* става въпрос за псевдоморфема, която няма истинска членимост.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

- За пръв път в българистичната лингвистика в самостоятелно монографично изследване (дисертационен труд) се разглежда задълбочено и изчерпателно признакът *свидетелственост*, релевантен за българската глаголна система.

- Осъществено е благоприятно съчетаване на постиженията на функционално-семантичната граматика и структурната лингвистика, което е довело до задълбочено изследване на проявите на признака *свидетелственост* в съвременния български език.

- Съчетава се синхронен и диахронен подход при изследването на свидетелствеността в българския език, което позволява на автора да привлече значими аргументи в защита на своята теза.

- Повдигнати са въпроси от общолингвистичен теоретичен характер – за възможността при немаркирани членове на граматическа категория да има реален показател в плана на израза, за възможността, както вече посочих, с реално формално средство да се кодира граматически признак, който не е самостоятелно граматикализиран, за т.нар. псевдоморфемии и членимостта на глаголните окончания, за символизирането на граматическите признаци от плана на съдържанието в плана на израза и др.

- Навсякъде в труда личи ясна авторова позиция, която е защитена с теоретични разсъждения, анализи и обобщения. Богатият емпиричен материал от примери от Българския национален корпус верифицира изказаните тези.

- Един друг принос на В. Стаменов е представянето за пръв път в обособена част от дисертационния труд (в III глава) на всички свидетелски форми.

- Привърженик на функционално-семантичната школа, В. Стаменов е обърнал внимание и на периферийните лексикални и синтактични средства, служещи за модификатори на свидетелствеността в съвременния български език. А такова изследване, публикувано преди труда на В. Стаменов, не познавам. Затова е приносно според мене.

- Реализирано е анкетно непредставително проучване с множество респонденти, което изследва мнението, езиковия усет и езиковите нагласи на съвременни българи за свидетелската и несвидетелската семантика, носена от глаголни форми. Това е единственото познато ми анкетно проучване по въпроса за свидетелствеността в съвременния български език. А то е принос към една съвсем нова област в лингвистиката – перцептуалната лингвистика.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

По темата на дисертационния труд са направени 5 публикации. Тематичният им обхват и засегнатата проблематика напълно подходящо представят пред научната общественост позициите на автора и аргументацията на негови тези в дисертационния труд: ядрени модификатори в семантичното поле на персоналноста с акцент върху релацията *персоналност – свидетелственост*; разсъждения за категорията *рецептивност* в съвременния български език; функциониране на периферийните свидетелски модификатори в нашия език; граматичното значение *свидетелственост* като характерна особеност на българската морфологична система; разглеждане на наративните системи в съвременния български език във връзка с опозицията свидетелски : несвидетелски разказ.

Публикациите са на български език и са в значими сборници и списания.

9. Лично участие на докторанта(ката)

Дисертационният труд е лично дело на Васил Стаменов. Приносите и резултатите са негова лична заслуга. Смятам обаче да подчертая отличната връзка между докторанта и неговия научен ръководител доц. д-р Красимира Чакърва, направлявала много подходящо докторанта в неговите научни търсения.

10. Автореферат

Авторефератът напълно адекватно представя съдържанието, резултатите и постиженията на дисертационния труд. Качеството му е отлично. Направен е според изискванията на съответните правилници.

11. Критични забележки и препоръки

Нямам допълнителни препоръки. В отзива си за дисертационния труд при обсъждането в първичното звено – Катедрата по съвременен български език към ПУ, изложих някои препоръки, с които дисертантът се е съобразил. Разликата в защитаваните мнения между дисертанта и мене са представени в основната част на настоящата рецензия.

12. Лични впечатления

Познавам Васил Стаменов от магистърската програма „Актуална българистика“, тъй като водя курс по социолингвистика. Васил Стаменов се отличи с много задълбочени лингвистични познания, с аналитични способности, с компетенции за отлично провеждане на самостоятелно социолингвистично емпирично изследване, с възможност за писане на

научен труд по лингвистични и социолингвистични проблеми и с прецизност в своята работа. Слушала съм и негови доклади на научни конференции и смятам, че това е вече изграден млад учен лингвист.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Бих препоръчала на В. Стаменов да използва резултатите от своя труд в преподаването на българска морфология в ПУ и занапред, в което не се и съмнявам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички на изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантът Васил Николов Стаменов **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност 2.1. *Филология*, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Васил Николов Стаменов в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма „Съвременен български език“.

18.04.2024 г.

Рецензент: .....

(подпис)

Проф. д.ф.н. Красимира Славчева Алексова

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)